

Omówienie nadesłanych książek

FRANIK Józef, *Liturgia wobec wyzwań współczesności. Problematyka odnowy liturgii w Kościele holenderskim* (Opolska Biblioteka Teologiczna 75), Opole: Red. Wyd. WT UO 2005, ss. 338, ISBN 83-88939-99-8.

Zamiarem Soboru Watykańskiego II było m.in. przyczynienie się do „pogłębiania chrześcijańskiego życia wiernych; lepsze dostosowanie do potrzeb naszych czasów tych instytucji, które są skłonne poddawać się zmianom „(...) oraz szczególna troska „o odnowienie i rozwój liturgii” (KL 1). Sobór naucza, że Kościół jest „ludzki i jednocześnie boski, widzialny i wyposażony w dobra niewidzialne”, a to, „co ludzkie, jest podporządkowane Bożemu i skierowane do Bożego, widzialne do niewidzialnego” (KL 2). Podobne liturgia Kościoła składa się „z części nieziennej, pochodzącej z Bożego ustanowienia, i z części podlegających zmianom. Części te z biegiem czasu mogą, lub nawet powinny, być zmieniane, jeżeli wkradły się do nich elementy niezupełnie odpowiadające naturze samej liturgii albo, jeżeli te części stały się mniej odpowiednie” (KL 21). Zasada ta jest podstawą ciągłej odnowy, a nawet reformy obrzędów liturgicznych, aby wierni mogli uczestniczyć w niej świadomie, czynnie i pobożnie (por. KL 14).

Sobór wskazał kierunek odnowy liturgii w *Konstytucji o liturgii*, natomiast szczegółowe zasady jej realizacji w całym Kościele określała Stolica Apostolska w sukcesywnie wydawanych instrukcjach oraz innych dokumentach. Niekiedy były one odpowiedzią na konkretne problemy związane z realizacją odnowy liturgii pojawiające się w Kościołach partykularnych. Zawsze jednak wprowadzanie odnowionych lub całkiem nowych obrzędów oraz tekstów liturgicznych powinno odbywać się pod kontrolą właściwej władzy kościelnej, tj. konferencji biskupów i biskupa diecezjalnego. Uzasadnione jest to hierarchiczną strukturą Kościoła oraz świętością jego liturgii. Nieprzestrzeganie tej zasady prowadzi zwykle do nadużyć i w konsekwencji przynosi szkodę Kościołowi oraz samym wiernym.

Proces odnowy liturgii w duchu *Vaticanum II* przebiegał różnie i był (jest) uwarunkowany sytuacją wiary i możliwościami Kościoła w danym kraju. Specyfika Kościoła katolickiego w Holandii w latach bezpośrednio poprzedzających sobór watykański II polegała m.in. na tym, że duchowni i wierni świeccy byli dobrze zorientowani

w zagadnieniach liturgicznych dzięki ruchowi liturgicznemu i działalności od 1955 r. Krajowego Centrum Liturgicznego. Inną cechą tego Kościoła na płaszczyźnie religijnej była znaczna liczba duchownych, rozwinięte szkolnictwo katolickie, wielu świeckich absolwentów teologii, żywe kontakty ze wspólnotami protestanckimi, a na płaszczyźnie życia społecznego i politycznego dobra sytuacja materialna obywateli, całkowita wolność i funkcjonowanie struktur demokratycznych. Powodowało to, że grupy wiernych świeckich usiłowały system i zasady demokracji przenieść do zarządzania Kościołem, przez co podważano jego hierarchiczną strukturę i rolę biskupa jako stróża wiary, moralności i jedności z Kościołem powszechnym. Różnice w poglądach holenderskiego Episkopatu także nie sprzyjały właściwemu, czyli zgodnie z ustaleniami Stolicy Apostolskiej, wprowadzaniu odnowy liturgii. Dlatego już w czasie trwania soboru Holandia stała się miejscem licznych eksperymentów duszpasterskich oraz polaryzacji poglądów teologicznych. Część teologów kwestionowała oficjalną naukę Kościoła w dziedzinie etyki seksualnej i kontroli urodzeń, obowiązek celibatu duchownych, ale także fundamentalne prawdy wiary, jak rozumienie rzeczywistej obecności Chrystusa w Eucharystii, relację hierarchii i Urzędu Nauczycielskiego do wiernych świeckich. Wszystko to budziło duże zainteresowanie mediów sytuacją holenderskiego Kościoła, ale także niepokój Stolicy Apostolskiej. Następnym ważnym wydarzeniem w tym Kościele było wydanie w 1966 r. *Katechizmu Holenderskiego*, zawierającego liczne błędy doktrynalne, które doprowadziły do interwencji Kongregacji Nauki Wiary. Dopiero synod Kościoła holenderskiego odbyty w Rzymie w 1980 r. doprowadził do deklaracji o jedności tego Kościoła ze Stolicą Apostolską oraz wierności tradycyjnej nauce katolickiej.

Nakreślona w wielkim skrócie ogólna sytuacja Kościoła w Holandii przed i po *Vaticanum II*, a zwłaszcza w dziedzinie liturgii stanowi interesujący temat dla badacza dotyczy zmian, jakie nastąpiły nie tylko w życiu liturgicznym, ale także w całym Kościele holenderskim, który po soborze przeżywał kryzys.

Omawiana książka ks. Józefa Franika, który przez siedem lat (1988–1995) pracował w Holandii jako proboszcz, jest zmienioną wersją jego pracy doktorskiej napisanej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego pod kierunkiem ks. prof. Helmuta Sobeczko pt. *Posoborowa odnowa liturgii w Kościele katolickim w Holandii ze szczególnym uwzględnieniem okresu działalności Kardynała Johanna Willebrandsa jako Przewodniczącego Konferencji Episkopatu (1975–1983)*, Opole 2004, ss. 392.

Poza wstępem i obszerną bibliografią książka składa się z czterech rozdziałów, zakończenia i sześciu aneksów. W rozdziale pierwszym, *Wpływ uwarunkowań historycznych na życie liturgiczne Kościoła katolickiego w Holandii w pierwszej połowie XX wieku* (s. 45–84), autor szkicuje historyczne uwarunkowania życia liturgicznego w Kościele katolickim w Holandii od okresu po reformacji aż do połowy XX w. Dla czytelnika jest to ważne wprowadzenie, pozwalające lepiej zrozumieć fenomen życia religijnego wiernych, zwłaszcza po wznowieniu w 1853 r. organizacji Kościoła

holenderskiego, oraz złożonego procesu jego przemian, które nastąpiły już w czasie trwania soboru i w okresie po nim następującym. Z lektury tego rozdziału Kościół ten jawi się jako bardzo dobrze zorganizowana struktura posiadająca nie tylko liczne parafie, szkolnictwo katolickie na różnych poziomach, aż po uniwersytety, bardzo dużo duchownych (diecezjalnych i zakonnych) i liczne powołania (s. 74–75), prowadzący ożywianą działalność misyjną (w soborze watykańskim II uczestniczyło 66 biskupów misyjnych pochodzenia holenderskiego). Duże znaczenie dla ożywienia życia religijnego związanego bezpośrednio z liturgią odegrał popierany przez biskupów ruch liturgiczny i utworzone w 1955 r. z inspiracji jego przedstawicieli Krajowe Centrum Liturgii oraz powołany w 1958 r. Holenderski Instytut Pastoralny. Jednak w latach 60- i 70-tych XX w. nastąpiły negatywne zmiany w Kościele holenderskim, które w konsekwencji doprowadziły do poważnego kryzysu. Do jego głównych przyczyn autor zalicza „czynniki społeczno-gospodarcze, szczególnie wzrost dobrobytu materialnego oraz otwarcie się katolicyzmu na inne społeczności wyznaniowe (...) odejście od tradycyjnych instytucji kościelnych, wzrost roli laikatu w życiu kościelnym, a także wpływ prądów liberalnych na myślenie i wartościowanie katolików holenderskich” (s. 84).

W pracach przygotowawczych do soboru oraz podczas jego prac znaczny wpływ mieli biskupi (także misyjni) i teologowie Kościoła holenderskiego. Stan życia liturgicznego bezpośrednio przed soborem, inicjatywy i propozycje reformy liturgii ze strony Episkopatu oraz katolickich uczelni, udział i wkład duchownych i świeckich w prace komisji soborowych zajmujących się reformą liturgii oraz pierwszy okres jej wprowadzania (1963–1965) zostały wyczerpująco przedstawione w rozdziale drugim: *Wkład Kościoła katolickiego w Holandii w prace Soboru Watykańskiego II dotyczące liturgii* (s. 85–139).

W kolejnym rozdziale — *Wkład Kościoła katolickiego w Holandii w prace Soboru Watykańskiego II dotyczące liturgii* (s. 141–230) — autor na podstawie przeprowadzonych badań prezentuje recepcję zapoczątkowanej przez *Vaticanum II* reformy i odnowy liturgicznej w Holandii. Przedstawia najpierw atmosferę i sytuację tegoż Kościoła bezpośrednio po ogłoszeniu *Konstytucji o liturgii*, a następnie w okresie do 1983 r., czyli do końca kierowania Kościołem holenderskim przez kard. Johanna Willebrandsa. Bardziej szczegółowych zagadnień poruszanych w tym rozdziale należą: wkład Episkopatu w recepcję odnowy liturgicznej (Listy pasterskie i Instrukcje), działalność instytucji zajmujących się odnową liturgiczną (tłumaczenia i wydawanie rzymskich dokumentów dotyczących odnowy i reformy liturgii, publikacje tymczasowych tekstów, a następnie oficjalnych ksiąg liturgicznych, reforma kalendarza liturgicznego), problem odnowy liturgii w pracach Synodu Pastoralnego Kościoła holenderskiego i rola katolików świeckich. W rozdziale tym autor sporo miejsca poświęcił działalności grup alternatywnych i eksperymentalnych wprowadzających nowe formy liturgii, które nie miały oficjalnego zatwierdzenia władzy kościelnej, oraz praktykom liturgii międzykonfesyjnej aż do intercelebracji i interkomunii. Wo-

bec takich zjawisk, dosyć częstych w Kościele holenderskim, konieczna była interwencja Episkopatu.

Szczególną rolę w procesie odnowy i reformy liturgii w Holandii odegrał kard. Johannes Willebrands, który w latach 1975–1983 był arcybiskupem Utrechtu i Przewodniczącym Konferencji Biskupów Holandii. Jego rolę w realizacji odnowy liturgii po *Vaticanum II* omawia autor w rozdziale czwartym pt. *Wkład kard. Jana Willebrandsa w dzieło recepcji posoborowej reformy i odnowy liturgii na terenie Holandii* (s. 231–261). Dla lepszego poznania osoby i działalności kard. J. Willebrandsa w okresie kierowania przez niego Kościołem holenderskim oraz głównych motywów jego działania, autor przedstawia jego krótką biografię, działalność naukową i charakteryzuje czas pracy w Kurii rzymskiej. Następnie opisuje sytuację w Kościele holenderskim w latach poprzedzających objęcie kierowania Kościołem przez arcybiskupa Utrechtu. Dopiero na tym tle ukazuje jego dokonania w dziedzinie kontroli i odpowiedzialności biskupów za dzieło reformy i odnowy liturgii w Kościele holenderskim. Podejmowane przez niego wysiłki w celu przewyciężenia ciągłego eksperymentowania, tymczasowości tekstów liturgicznych, nadmiernej roli świeckich oraz daleko idące praktyki w dziedzinie ekumenizmu (intercelebracja i interkomunia) doprowadziły powoli, lecz skutecznie, do wydania tłumaczeń oficjalnych rzymskich ksiąg liturgicznych i ograniczenia dowolności w celebracji liturgii. Przeprowadzony przez autora pracy wywiad z kard. J. Willebrandsem, zamieszczony w aneksie, pozwala jeszcze dokładniej poznać jego działania w procesie odnowy liturgii w Kościele holenderskim.

W *Zakończeniu pracy* (s. 263–270) ks. J. Franik nie tylko dokonał podsumowania wyników swoich badań nad posoborową odnową liturgii w Kościele w Holandii, ale także sformułował praktyczne wnioski i postulaty pastoralne, mające znaczenie nie tylko dla duszpasterstwa liturgicznego w Kościele w Holandii, ale także w Kościele powszechnym.

Książka ks. J. Franika jest bardzo interesująca zarówno z punktu widzenia badacza życia liturgicznego, jak i funkcjonowania Kościoła we współczesnych demokratycznych społeczeństwach. Jest to obszernie i oparte na bogatej bazie źródłowej studium mające dużą wartość dla pastoralistów, liturgistów, ale także dla eklezjologów. W jej przygotowanie autor włożył bardzo dużo pracy, przeprowadzając kwerendę naukową w licznych archiwach, studiując dokumenty Magisterium Kościoła powszechnego i biskupów holenderskich, korzystając z obszernej literatury przedmiotu wzbogaconej przez osobiście przeprowadzone wywiady ze znaczącymi osobistościami Kościoła holenderskiego (zob. *Aneks*, s. 275–301). Ta bogata baza źródłowa rozprawy została nie tylko starannie dobrana, ale także wyczerpująco i metodycznie wykorzystana w rozwiązywaniu podjętego problemu. Kilkuletnia posługa kapłańska autora w diecezji utrechckiej oraz jego zaangażowanie w życie i działalność liturgiczną pozwoliły mu na dobre poznanie skomplikowanych problemów związanych

z odnową liturgii oraz przyczyniły się do właściwej oceny zarówno jej aspektów pozytywnych, jak i negatywnych związanych z wprowadzaniem odnowionej liturgii.

Tego, co dokonało się w Kościele holenderskim w czasie trwania soboru watykańskiego II oraz w latach po jego zakończeniu, nie można dobrze zrozumieć ani właściwie ocenić bez poznania perspektywy historycznej. Dlatego słusznie uczynił autor, pisząc w pierwszym rozdziale pracy o uwarunkowaniach historycznych życia liturgicznego Kościoła katolickiego w Holandii w I poł. XX w.

Znacznym osiągnięciem autora jest przedstawienie na podstawie przebadanych źródeł dużego wkładu całego Kościoła holenderskiego zarówno w prace przygotowawcze do soboru w postaci propozycji Episkopatu dotyczących reformy liturgii, jak i holenderskich uczelni katolickich, następnie aktywnego uczestnictwa biskupów wraz z ich doradcami teologicznymi (autor podaje nazwiska biskupów i teologów uczestniczących w parach soboru).

Naukowa wartość pracy ks. J. Franika polega także na tym, że w oparciu o źródła i literaturę wykazał, jak konieczne i ważne jest kierowanie liturgią przez właściwą władzę kościelną. Świętość liturgii Kościoła wymaga, aby ją celebrować w sposób określony przez księgi liturgiczne zatwierdzone przez władzę kościelną. Domaga się tego respektowanie prawa wiernych do autentycznej liturgii oraz jedność z całym Kościołem powszechnym. Wiele razy zwracał na to uwagę papież Jan Paweł II. Wszelkiego rodzaju eksperymenty i tzw. liturgia alternatywna nie mogą być zwyczajną formą celebracji liturgii. Postępowanie takie nie tylko pozbawia wiernych celebracji liturgicznych zgodnie z wiarą Kościoła i zasadą sformułowaną już przez Prospera z Akwitanii: *ut legem credendi lex statuat supplicandi*, ale także przyczynia się do braku poszanowania jedności całego Kościoła, która wyraża się w jednej wierze i jednej, co do istoty, celebracji misterium paschalnego Chrystusa. W zupełności należy zgodzić się wnioskiem ila. J. Franika, że bardzo ważną rolę w dziedzinie kierowania liturgią mają do spełnienia biskupi, czy to w ramach konferencji biskupów, czy jako pasterze Kościoła partykularnego, jakim) jesi diecezji. Autor wykazał to na przykładzie kierowania Kościołem holenderskim przez kolejnych Przewodniczących Konferencji Biskupów: kard. B. Alfrinka i kard. J. Willebrandsa. Zadania biskupa w dziedzinie kierowania liturgią przypomniał ostatnio Jan Paweł II w adhortacji *Pastores gregis*: „(...) konieczne jest, aby celebacje liturgiczne były prawdziwym «objawieniem tajemnicy». Powinny więc wyrażać przejrzyście naturę kultu Bożego, odzwierciedlać rzeczywistą istotę Kościoła, który modli się i sprawuje tajemnice Boże. Jeśli w celebacjach będą brać udział wszyscy, zgodnie z różnymi posługami, jasnieć będą one godnością i pięknem. Biorąc pod uwagę wielkie znaczenie prawidłowego przekazywania wiary w świętej liturgii Kościoła, biskup dla dobra wiernych nie może zaniechać czujnej troski, aby obowiązujące normy liturgiczne były przestrzegane zawsze, przez wszystkich i wszędzie. Niesie to ze sobą również zdecydowaną i przeprowadzaną w odpowiednim czasie korektę nadużyć i wykluczenie arbitralnych decyzji na płaszczyźnie liturgicznej” (nr 35).

Autor podkreśla również, że odnowa liturgii nie może ograniczać się jedynie do jej zewnętrznych, czyli rytualnych form, ale wychodząc od nich, powinna dotyczyć pogłębionego rozumienia sprawowanego w niej misterium Chrystusa. Nadmierne akcentowanie tego, co zewnętrzne, prowadzi do redukcji liturgii do spotkań o charakterze bardziej towarzyskim niż głoszenia i uobecniania w celebracji, zwłaszcza w sakramentach, uświęcającego działania Boga, oddawania Mu należnej czci i budowania Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa (por. KL 59). Sygnalizuje także, jakie problemy rodzą się w związku z dialogiem ekumenicznym i z wynikających z niego praktyk, takich jak liturgia interkonfesyjna i interkomunia.

Pewnym brakiem w tej pracy jest jedynie dwukrotne i tylko bardzo ogólne wspomnienie ważnego dokumentu Kościoła holenderskiego, jakim był słynny katechizm (*De nieuwe Katechismus*), tłumaczona języki obce (angielski, niemiecki — *Glaubenverkündigung für Erwachsene — deutsche Ausgabe des holländischen Katechismus*, Nijmegen 1968; włoski, hiszpański, francuski — *Une introduction a la foi catholique. Le nouveau catéchisme pour adultes réalisé sous la responsabilité des évêques des Pays-Bas*, Paris 1968). O tym, jak ważnym wydarzeniem była ta publikacja, świadczy interwencja Stolicy Apostolskiej przez Kongregację Nauki Wiary, która kwestionowała 14 jego punktów. Wśród wielu błędów zawartych w nim kilka dotyczy bezpośrednio życia liturgicznego Kościoła, m.in. negowanie ofiarniczego charakteru Eucharystii i sprowadzanie jej do uczyty, brak potwierdzenia rzeczywistej obecności Chrystusa w Eucharystii, niewłaściwe rozumienie przeistoczenia (por. Paweł VI, Encyklika *Mysterium fidei*, Roma 1965), niepoprawny wykład o skuteczności sakramentów i podważenie nieomyślności Kościoła. Mimo sprzeciwu Stolicy Apostolskiej kontrowersyjny katechizm nie został wycofany, miał natomiast liczne wznowienia. Treści te z pewnością miały znaczący wpływ na postępowanie wielu teologów duchownych i świeckich oraz w znacznym stopniu rzutowały na praktykę pastoralną w dziedzinie liturgii. Wniosek taki łatwo można wyprowadzić z referowania przez autora procesu odnowy liturgicznej w Kościele holenderskim. Tymczasem stwierdza on tylko, że katechizm ten „spotkał się z pozytywnym przyjęciem ze strony innych wyznań chrześcijańskich” (s. 224), oraz że krytycy „procesu reformy liturgicznej oraz kryzysu życia religijnego w Holandii” zgłaszali także zastrzeżenia „w związku z wydaniem nowego *Katechizmu dla dorosłych*” (s. 230). Wspominając o zakazie jego sprzedaży, nie pisze, kto taki zakaz wydał. Brakuje także chociażby kilku zdań o autorach *Katechizmu* oraz informacji, czy miał on aprobatę władzy kościelnej.

Należy się cieszyć, że polski czytelnik otrzymał interesującą książkę dotyczącą liturgii i jej roli w życiu Kościoła. Praca ks. J. Franika wnosi znaczny wkład w poznanie interesującego procesu wprowadzania odnowionej liturgii w jednym z Kościołów lokalnych, jakim jest Kościół w Holandii. Z jej lektury wynika również, jak ważne jest kierowanie i odpowiedzialność tym procesem przez kompetentną władzę kościelną. Potwierdza to wydana 25 marca 2004 r. przez Kongregację ds. Kultu Bo-

żego i Dyscypliny Sakramentów instrukcja *Redemptionis Sacramentum*, przypominająca o uprawnieniach biskupa i konferencji biskupów w kierowaniu liturgią oraz o obowiązkach duchownych i świeckich przestrzegania zasad jej sprawowania, zawartych „w księgach liturgicznych oraz liturgicznych innych normach i Bajtach prawnych” (nr 12).

ZACHARA Maciej MIC, *L'ordine dei sacramenti dell'iniziazione cristiana. La storia del loro conferimento nella liturgia romana fino alla del XIII secolo*, Lublin 2003, ss. 299.

Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej: chrzest, bierzmowanie i Eucharystia stanowią fundamenty życia chrześcijańskiego (por. KKK 1212). Stopniowo i każdy na swój sposób włączają człowieka w misterium Chrystusa i Jego Kościoła. Od czasów apostoelskich ci, którzy uwierzyli w głoszoną przez Apostołów Dobrą Nowinę, przyjmowali chrzest i uczestniczyli w sprawowaniu Pamiątki Pana — Eucharystii. Liturgia chrztu była bardzo rozbudowana i obejmowała nie tylko odradzającą kąpiel z wody i Ducha Świętego, ale także szereg obrzędów pochrzcielnych, które z czasem będą stanowić ryt sakramentu bierzmowania. Zawsze jednak zakończeniem inicjacji było uczestnictwo w Eucharystii. Dopiero wtedy, gdy w Kościele zachodnim udzielanie bierzmowania zostało zastrzeżone biskupom, następcom apostołów, zaczął się proces rozdzielania pierwotnej jedności trzech sakramentów inicjacyjnych oraz następowało przesunięcie udzielania sakramentu bierzmowania po przyjęciu Eucharystii.

Książka *L'ordine dei sacramenti dell'iniziazione cristiana* Ks. Macieja Zachary jest rozprawą doktorską napisaną w Papieskim Instytucie Liturgicznym w Rzymie (*Anselmianum*) pod kierunkiem C. Folsoma OSB. Jej przedmiotem jest problem kolejności udzielania sakramentów inicjacji chrześcijańskiej w liturgii rzymskiej od początków Kościoła aż do końca XIII w. Autor z założenia pomija całkowicie tradycję Kościoła na Wschodzie.

Struktura pracy jest logicznie ułożona i wyczerpuje całkowicie zarówno główny problem, jak i związane z nim zagadnienia szczegółowe. Praca — poza wykazem skrótów (s. 13–19), bibliografią podzieloną na źródła, do których zalicza teksty liturgiczne, pisma autorów chrześcijańskich, teksty prawne i dokumenty Magisterium Kościoła oraz studia, czyli opracowania bezpośrednio lub pośrednio związane z tematem (s. 21–42) — składa się ze wstępu (s. 43–51), pięciu rozdziałów (s. 53–277), zakończenia (s. 279–283) oraz dwóch indeksów: osobowego i cytowanych źródeł liturgicznych (s. 285–299).

W rozdziale I (s. 53–92) autor analizuje źródła klasycznego okresu liturgii rzymskiej, od II do VIII w., czyli do reformy karolińskiej, wykazując pierwotną jedność sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, przytacza nieliczne przykłady zerwania tej jedności wynikające albo z udzielania chrztu przez prezbiterów i diakonów (w niebezpieczeństwie śmierci), albo z nieobecności biskupa podczas liturgii chrzcielnej.

Omawia także relację chrztu i bierzmowania do Eucharystii oraz problem szafarza sakramentu bierzmowania.

Problemy związane z udzielaniem sakramentów inicjacyjnych w Galii przed ostatecznym wprowadzeniem tam liturgii rzymskiej są przedmiotem II rozdziału (s. 93–131). Autor koncentruje swoją uwagę głównie na tzw. obrzędach pochrzcielnych, z którymi związane było przekazywanie ochrzczonego daru Ducha Świętego.

W rozdziale III (s. 133–215) przedstawia problemy i praktykę udzielania sakramentów inicjacyjnych od reformy karolińskiej do Pontyfikału *Romano-Germanicum* (757–950). Przedmiotem analizy w tym rozdziale są sakramentarze i pontyfikały z tego okresu oraz inne źródła o charakterze teologicznym i prawnym. Treść tego rozdziału pozwala poznać przyczyny stopniowego powstawania obrzędów bierzmowania, niezwiązanych już z liturgią chrztu.

Następny rozdział (s. 217–259) obejmuje analizę źródeł od 950 do 1295 r., czyli do powstania oddzielnych obrzędów bierzmowania w Pontyfikału Wilhelma Duranda. Autor przedstawia w nim liturgię inicjacji chrześcijańskiej według Pontyfikału *Romano-Germanicum* oraz innych pontyfikałów od X do XII w., wśród nich szczególną uwagę zwraca na pontyfikały rzymskie z XII w., Pontyfikał Kurii Rzymskiej i Pontyfikał Wilhelma Duranda. Ponieważ w tym okresie bierzmowania udziela się już z zasady oddzielnie od chrztu i Eucharystii, autor prezentuje w nim także ówczesne poglądy na temat tych sakramentów zawarte w traktatach teologicznych, prawnych i w ustawodawstwie synodalnym Kościołów lokalnych. Porusza także związane z tym takie problemy pastoralne, jak: podmiot i szafarz bierzmowania, czas jego udzielania i relację do Eucharystii.

Ostatni rozdział ma charakter syntezy na podstawie analizy danych historii liturgii sakramentów i praktyki pastoralnej odnośnie do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej (s. 261–277). Zwraca w nim uwagę głównie na trzy aspekty: (1) udzielanie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej; (2) istniejący między nimi związek; (3) problem szafarza bierzmowania. Krótkie zakończenie zawiera główne wnioski z dokonanych analiz w treści pracy. Każdy rozdział zawiera także krótkie podsumowanie, co pozwala czytelnikowi na łatwiejsze przyswojenie sobie ich najważniejszych treści. Po niektórych dłuższych analizach tekstów źródłowych autor zamieszcza również krótkie ich podsumowanie.

Ks. dr Maciej Zachara podjął bardzo interesujący i ważny problem teologiczny i pastoralny, jakim jest kolejność udzielania (przyjmowania) sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Autor dokonał dokładnej, krytycznej i kompetentnej analizy źródeł liturgii rzymskiej i gallikańskiej (sakramentarze i pontyfikały od VIII do XIII w.) ale także innych źródeł pisanych z tego okresu. Korzystał także z bogatej obcojęzycznej literatury przedmiotu. Na szczególne podkreślenie zasługuje częste cytowanie źródeł w języku łacińskim oraz ich właściwa interpretacja, nierzadko z polemicznymi uwagami wobec innych autorów. Świadczy to nie tylko o dobrej znajomości języka

łacińskiego, kontekstu historycznego omawianych źródeł, ale także o umiejętnym posługiwaniu się obroną metodą i opanowaniem warsztatu naukowego. Merytorycznie praca ks. Macieja Zachary jest interesującym studium, opartym na obszernej bazie źródłowej oraz literaturze przedmiotu, do których miał dostęp dzięki pobytowi w Rzymie. Zawarte w niej analizy i wnioski pozwalają poznać i zrozumieć dzisiejszą praktykę Kościoła Zachodniego odnośnie do udzielenia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej.

Za pewne niedociągnięcia w pracy można uznać całkowite pominięcie w zakończeniu odwołania się do posoborowych ksiąg liturgicznych zawierających liturgie chrztu dzieci i dorosłych oraz bierzmowania, które bardzo wyraźnie nawiązują do istniejącej pierwotnie w Kościele jedności trzech sakramentów inicjacji chrześcijańskiej oraz udzielania ich według kolejności: chrzest, bierzmowanie, Eucharystia. Gdyby autor to uczynił, jego wywody w pracy stanowiłyby potwierdzenie, że obecnie Kościół wraca do dawnej jedności tych sakramentów, oraz w konsekwencji naucza, że dopełnieniem inicjacji chrześcijańskiej nie jest bierzmowanie, lecz Eucharystia. Inna krytyczna uwaga dotyczy, nielicznych wprawdzie, ale występujących nieuzasadnionych powtórzeń tych samych myśli, czy wniosków, na różnych stronach pracy.

Recenzent ma także pretensję do autora, że w swojej pracy, wydrukowanej w języku włoskim i przez to dostępnej dla czytelników na Zachodzie, całkowicie pominał opracowania polskich autorów dosyć obszernie i kompetentnie analizujących zarówno odnośne źródła liturgiczne, jak teologiczne i prawne (W. Schenk, B. Morkrzycki, S. Czerwik, J. Boguniowski, W. Granat, M. Pastuszko).

Omawiana praca *ies|* może służyć za cenną, gdyż opartą na źródłach, pomoc nie tylko dla liturgistów zajmujących się obrzędami sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, ale także dogmatyków oraz pastoralistów, którzy znajdą w niej historyczne i teologiczne uzasadnienie aktualnego nauczania Kościoła o jedności sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego.

Ks. Czesław Krakowiak

REGINEK Antoni, *„Pieśni nabożne” Franciszka Karpińskiego oraz psalmy w jego tłumaczeniu w przekazach źródłowych i tradycji ustnej. Studium teologiczno-muzykologiczne* (Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 23), Katowice: WT UŚ 2005, ISBN 83-7030-425-7.

W dziejach religijnej kultury muzycznej podstawowe znaczenie posiada rozwój twórczości liturgicznej. To właśnie na gruncie liturgii, która od początku stanowiła jeden z podstawowych elementów życia Kościoła i spełniała zarazem znaczącą rolę kulturotwórczą, należy szukać najwcześniejszych źródeł religijnej twórczości mu-

zycznej. Liturgia inspirowała i nadal nieustannie inspiruje różnego rodzaju artystów, w tym także kompozytorów, do tworzenia wspaniałych dzieł sztuki, spośród których dzieła muzyczne są najściślej związane ze sprawowaniem kultu. Dotyczy to zarówno podstawowej dla liturgii Kościoła rzymskokatolickiego monodii liturgicznej, rozwijającej się od ok. X w. muzyki wielogłosowej, jak i najbardziej dziś powszechnej pieśni kościelnej w językach narodowych.

Wszystkie wymienione nurty tradycji stały się, w większym lub mniejszym stopniu, obiektem naukowych zainteresowań ks. Antoniego Reginka, który najwięcej uwagi poświęcił badaniom twórczości chorałowej i pieśniowej. W ostatnim okresie autor ten szczególnie gruntownie rozwijał nurt badań nad dziejami pieśni kościelnej, pojętej bardzo szeroko, interdyscyplinarnie, aczkolwiek ograniczony przede wszystkim do XIX i XX w., a ściślej — do twórczości Franciszka Karpińskiego. Z pełnym przekonaniem należy tu podkreślić, że podjęcie takiego tematu, nowatorskiego na gruncie polskiej muzykologii i hymnologii, pozwoliło spojrzeć na dość powszechnie znany dorobek poetycki Karpińskiego w całkiem nowej perspektywie badawczej. Ponadto wpisanie jego twórczości w krąg badań nad pieśnią kościelną pozwoliło ukazać różnorodne funkcjonowanie tego niewątpliwie cennego repertuaru. Na wyróżnienie zasługuje tu przede wszystkim przygotowanie i opracowanie edycji *Wybór pieśni nabożnych* Franciszka Karpińskiego oraz psalmów w jego tłumaczeniu (Katowice 2001, wyd. 2 uzupełnione: Katowice 2002), które ukazało się z okazji 260. rocznicy urodzin poety. Publikacja ta stanowi rodzaj rekonstrukcji polegającej na połączeniu tekstów Karpińskiego z melodiami według jego odautorskich wskazówek i sugestii. Ta oryginalna, a zarazem bardzo przekonująca próba adaptacji melodii, stanowi ważny i twórczy wkład do poznania XIX-wiecznego repertuaru polskich pieśni kościelnych i jego funkcjonowania. Jest to tym bardziej istotne, że problematyka ta, poza pracą ks. K. Mrowca z 1964 r. (*Polska pieśń kościelna w opracowaniu kompozytorów XIX wieku*), nie była dotąd przedmiotem gruntownych studiów. Trzeba tu zauważyć, iż tego rodzaju badania naukowe wymagają rozwiniętego warsztatu nie tylko muzykologicznego (analiza muzyczna), ale również historycznego (opis źródeł), teologicznego (analiza tekstów i przeznaczenie repertuaru) oraz folklorystycznego (badanie tradycji ustnej).

Recenzowana praca ks. A. Reginka stanowi uwieńczenie, a nawet więcej — ukończenie kilkuletnich badań, jest to bowiem rozprawa w pełni interdyscyplinarna, imponująca nie tylko rozmiarami, ale przede wszystkim bogactwem treści, niezwykle rzetelna, świadcząca o wszechstronności i erudycji autora, o jego szerokim, a zarazem fachowym i dojrzałym warsztacie naukowym. Na interdyscyplinarny charakter pracy wskazuje już jej podtytuł: *Studium teologiczno-muzykologiczne*, który precyzuje zarazem główną dominantę przeprowadzonych analiz. Na podkreślenie zasługuje również wzorcowa szata graficzna i staranna redakcja techniczna (włącznie z troską o zachowanie oryginalnej, także graficznie, pisowni incipitów pieśniowych — np.

s. 33–36 i fachowo przygotowanymi przykładami nutowymi — np. s. 610–651) publikacji wydanej przez Księgarnię św. Jacka w Katowicach.

Podjęcie stosunkowo wąskiego tematu badawczego jest zawsze przedsięwzięciem dość ryzykownym. Od razu trzeba jednakże zaznaczyć, że ks. Reginek wyszedł z podjętego przez siebie zadania obronną ręką. Wprawdzie na pierwszy „rzut oka”, analizując np. spis treści, może się wydawać, że zakres poruszanych zagadnień jest zbyt szeroki, to jednak szczegółowa lektura książki wątpliwości te sukcesywnie usuwa. Wydaje się, że można było zrezygnować jedynie z podawania niektórych, zbyt szczegółowych, faktów biograficznych z życia F. Karpińskiego (rozdz. I, § 1), jak również dotyczących psalterzy polskich przed Karpińskim (rozdz. II, § 1), odsyłając do istniejącej na ten temat odpowiedniej literatury przedmiotu. Warto zastanowić się także, czy rozdział II nie powinien zostać umieszczony po rozdziale IV — nie zostałby wtedy przerwany tok wywodów poświęconych *Pieśniom nabożnym*, a dodatkowo — po skróceniu noty biograficznej (a może nawet przeniesieniu jej do *Wstępu*) — rozdziały I i III można by połączyć w jedną spójną całość. Uwagi te posiadają jednakże charakter bardziej propozycji niż zarzutów i w niczym nie umniejszają wartości recenzowanej pracy, która jest niezaprzeczalna. Ks. Reginek pokazał m.in., jak cenne od strony badawczej może być najmniejsze nawet źródło historyczne (w tym konkretnym przypadku jest nim niewielki zbiór *Pieśni nabożnych* Karpińskiego), jeżeli umieści się go w optyce wszechstronnej, komplementarnej i pogłębionej analizy we wszystkich możliwych jej przejawach. Należy tu bowiem podkreślić, że omawiane pieśni i przekłady psalmów poddane zostały gruntownej analizie historycznej (rozdz. I, II, V), muzykologicznej (rozdz. VI, VII, IX), teologicznej (rozdz. IV), literackiej (rozdz. II, VIII), a nawet etnograficznej (rozdz. IX), socjologicznej (rozdz. III, VIII) i ogólnokulturowej (rozdz. III, X). Podziw budzi ponadto bogata podstawa źródłowa pracy (autor przebadał w sumie około 700 modlitewników i śpiewników, spośród których prawie 2/3 zawiera utwory religijne Karpińskiego — por. s. 9) oraz obszerna bibliografia, obejmująca 513 pozycji.

We wstępie do pracy, po przedstawieniu stanu badań nad twórczością (głównie poetycką) Franciszka Karpińskiego, ks. Reginek wskazuje na skromny dorobek dotyczący zbiorów pieśniowych poety, uzasadniając tym samym celowość podjętych badań. Jak stwierdza: „Dystans ponad 200 lat, dzielący nas od pierwodruku owych utworów w oficynie bazylianów w Supraślu i ich zdumiewająca stała żywotność, skłania do podjęcia gruntownego studium o charakterze monograficznym na temat owego cyklu pieśniowego. W zainicjowanych badaniach chodzi też o przewartościowanie całej twórczości Karpińskiego, gdyż wiele symptomów wskazuje na to, iż wciąż żywą recepcją cieszą się przede wszystkim jego utwory religijne z cyklu *Pieśni nabożnych*, a reszta dorobku literackiego ma głównie wartość historyczną” (s. 7). Dalej autor kontynuuje: „Głównym celem podjętej pracy jest ukazanie religijnych utworów Karpińskiego w różnych okolicznościach i w odmiennych sytuacjach

narodu, a także ich zróżnicowanych funkcji na przestrzeni ponad dwustu lat. Z tego wynika szczególny walor, który można określić mianem ponadczasowości, odnoszącej się, jeżeli nie do kompletnego zbioru utworów, to przynajmniej do niektórych konkretnych elementów. (...) Ponadto studium to ma na celu odtworzenie całego śpiewnika *Pieśni nabożnych* zgodnie z zamysłem poety, z zachowaniem oryginalnej pisowni pierwodruku i adaptacją wskazanych melodii” (s. 9). Widzimy zatem, że już w punkcie wyjścia praca wykracza poza ramy zwykłego studium muzykologiczno-teologicznego, poszerzając go znacząco o inne wymiary — ogólnokulturowe.

By osiągnąć zamierzone cele, ks. Reginek posłużył się umiejętnie wykorzystywaną metodą analityczno-historyczną, a całość bogatego materiału w sposób przejrzysty i logiczny (uwzględniając wcześniejsze uwagi) podzielił na dziesięć rozdziałów, które wzajemnie się dopełniają na zasadzie komplementarności. W rozdziale I, po przedstawieniu noty biograficznej Karpińskiego, uwzględniającej przede wszystkim fakty związane z omawianym zbiorem pieśniowym, który został też wszechstronnie zaprezentowany, na uwagę zasługuje pierwsze kompletne zestawienie wszystkich dotychczasowych edycji cyklu *Pieśni nabożnych*. Po równie gruntownej charakterystyce przekładów psalmów przez poetę oraz ich związków z twórczością pieśniową (rozd. II), autor powraca do podstawowego dla prowadzonych analiz zbioru *Pieśni nabożnych*, ukazując go na tle oddziaływania tendencji oświeceniowych (rozd. III). Jedną z najbardziej oryginalnych i nowatorskich, a przy tym cennych i wartościowych partii rozprawy ks. Reginka, jest część poświęcona teologii *Pieśni nabożnych* (rozd. IV). Na szczególne wyróżnienie zasługuje tu fakt, że autor dokonał pogłębionych teologicznie analiz tekstów pieśni w kontekście przekazywanych przez nie treści dogmatycznych, liturgicznych i moralnych w odniesieniu do współczesnej myśli teologicznej (z wykorzystaniem nauki Soboru Watykańskiego II i Katechizmu Kościoła Katolickiego), co pozwoliło w sposób dobitnie przejrzysty i przekonujący ukazać wspomnianą wyżej ponadczasowość utworów Karpińskiego. Kolejny rozdział pracy (V) jest istotny dla badań źródłowych. Autor zestawia tu bowiem, często w formie szczegółowych, precyzyjnie skonstruowanych tabel, wszystkie zabrane w toku badań przekazy źródłowe (rękopiśmienne i drukowane, z samymi tekstami i melodiami, katolickie, ewangelickie i innych wyznań — np. baptystów, metodystów czy Kościoła narodowego). Rozdziały VI–VIII zawierają niezwykle wszechstronne analizy muzykologiczne badanego repertuaru, uzupełniane, w miarę potrzeby, analizami literacko-poetyckimi. Szczególnie ważny jest tu, moim zdaniem, rozdział VI, w którym ks. Reginek, obok szczegółowych analiz struktury tekstu i melodii (wraz z uwzględnieniem ich genezy!) poszczególnych pieśni, podejmuje próbę rekonstrukcji śpiewnika, zgodnie z zamieszczonymi w badanym zbiorze wskazówkami Karpińskiego. Mając na uwadze fakt, że do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie dwa pierwotne wydania *Pieśni nabożnych*, tak pieczołowita (włącznie z odtworzeniem oryginalnej pisowni) i rzetelna rekonstrukcja zbioru nabiera jeszcze większej wartości, chociażby dla przyszłych badań naukowych. Istotne znaczenie dla dokumentacji

historycznej posiada również rozdział VIII, w którym przebadana została wszechstronnie, z dbałością o każdy szczegół, z wykorzystaniem analiz komparatystycznych, recepcja utworów Karpińskiego. Tu z kolei znajdujemy oryginalny *passus* w aspekcie badań literackich, dotyczący poszukiwań najważniejszych hasel i toposów w tekstach *Pieśni nabożnych* (§ 4). Również w tym zakresie wyraźnie dowiedziona została ponadczasowość dorobku pieśniowego poety, szczególnie zaś przekazywanych przez poszczególne pieśni treści religijnych i patriotycznych. Uwzględniając szczegółowe oraz wyczerpujące analizy źródłoznawcze i muzykologiczne, kolejny rozdział (IX) — poświęcony recepcji pieśni religijnych i psalmów Karpińskiego w tradycji ustnej i w opracowaniach artystycznych — budzi pewien niedosyt, związany z większą ilością niespotykanych dotąd uogólnień. Autor ma jednak tego świadomość i można przypuszczać, że spowodowane to zostało troską o zwartość wywodów, których celem jest nie tyle wszechstronne przedstawienie omawianych problemów (co znacznie wykraczałoby poza ramy tematyczne pracy), ile wskazanie na tę nie zawsze zauważaną przy tego typu badaniach problematykę. Dodajmy, że nawet w tej „skrótowej” wersji całość omawianych zagadnień związanych z funkcjonowaniem pieśni Karpińskiego na przestrzeni ponad 200 lat i na różnych terenach została znacząco ubogacona, przede wszystkim w wymiarze ich żywotności w tradycji ustnej. Twórczy i oryginalny jest ponadto ostatni rozdział pracy (X), w którym ukazany został ekumeniczny wymiar badanego repertuaru oraz jego wkład w ogólny rozwój kultury religijnej, który po raz kolejny potwierdza ponadczasowe, a także ponadreligijne walory omawianych utworów.

W pomimo zamieszczonych w recenzowanej pracy szczegółowych analiz i nagromadzenia faktów nie nuży ona czytelnika w żadnym fragmencie. Autor unika bowiem „suchych” relacji naukowych, a szczegółowe wnioski przedstawiane są często w formie różnorodnych, interesująco skonstruowanych i przejrzystych tabel. Całość napisana została pięknym literackim językiem, a tok rozprawy urozmaicany jest cytatami poetyckimi (bogato przytaczane są np. teksty pieśni) i muzycznymi. Wartościowe uzupełnienie rozprawy stanowi aneks, w którym zawarte zostały niezwykle cenne dla dalszych badań muzykologicznych materiały nutowe (wszystkie dostępne wersje melodyczne i najważniejsze warianty utworów z cyklu *Pieśni nabożnych* z uwzględnieniem przekazów źródłowych i tradycji ustnej — s. 609–651), materiały geograficzno-historyczne (alfabetyczny wykaz najważniejszych miejscowości związanych z życiem i działalnością Karpińskiego, z przytoczeniem najważniejszych faktów — s. 653–664), a także fotografie stanowiące interesującą dokumentację badawczej podróży szlakiem Karpińskiego (s. 665–672). Całość dopełnia wykaz skrótów przekazów źródłowych (s. 700–701) oraz indeks osób (s. 702–718) i utworów religijnych F. Karpińskiego (s. 719–722).

We wstępie do swojej pracy ks. Reginek stwierdza m.in.: „Miejsce Franciszka Karpińskiego w naszej literaturze wydaje się być dziś na nowo odkrywane — świadczą o tym liczniejsze publikacje jego utworów w naszych czasach, zwłaszcza z okazji

wspomnień rocznicowych. Świadectwem niesłabnącego oddziaływania jego twórczości pieśniowej są też różnorodne, najczęściej okolicznościowe formy uhonorowania poety np. w postaci pamiątkowych tablic” (s. 11). Po uważnej lekturze rozprawy ks. A. Reginka można z pełnym przekonaniem stwierdzić, że jest ona o wiele bardziej wartościowym hołdem złożonym poecie. Dodajmy — hołdem w postaci badań o znacznym wymiarze nie tylko interdyscyplinarnym, ale też w pewnym sensie ponadczasowym (na wzór samych *Pieśni nabożnych?*), które niewątpliwie przyczynią się do utrwalenia tego, by — jak mówi poeta W. Betza w zacytowanym na początku pracy wierszu — omawianego dorobku Karpińskiego nie zgasił „mrok stuleci, bo się stała ludu pieniemi”

Remigiusz Pośpiech

LITURGIKA

BOBER Stanisław, *Kult św. Idziego w Polsce w świetle wezwań kościołów* (Opolska Biblioteka Teologiczna 73), Opole: Red. Wydaw. WT UO 2004, 224 s., ISBN 83-88939-71-8.

Żyjący w VIII w. św. Idzi, założyciel opactwa Saint-Gilles w Francji, cieszył się od dawna wielką popularnością, choć kanonizowany został dopiero w XIII w. przez papieża Urbana IV. Wymownym świadectwem czci tego świętego na ziemiach polskich są tytuły kościołów, których jest on patronem. Publikacja podejmuje ten właśnie temat, umieszczając go w szerszej perspektywie, a zatem ukazując w pierwszej części genezę kultu i najważniejsze jego miejsca w Europie Zachodniej, prezentując także sylwetkę samego świętego. Część druga zajmuje się kultem św. Idziego na ziemiach polskich, którego najstarszym załączkiem jest kościół w Tarczku (Małopolska), zaś swoje źródło posiada w wydarzeniach, jakie miały miejsce przy narodzinach Bolesława Krzywoustego, o których wspomina Gall Anonim w swojej kronice. Ostatni, trzeci, rozdział poświęcony jest prezentacji 49 kościołów pod wezwaniem św. Idziego znajdujących się w Polsce i charakterystycznym cechom jego kultu w naszym kraju. Istotnym uzupełnieniem całości jest aneks zawierający litanie, pieśni, modlitwy, a także legendy związane ze św. Idzim, a wywodzące się z niektórych miejsc kultu tego świętego.

CASEL Odo OSB, *Pamiętka Pana w liturgii pierwotnego Kościoła. Główne idee kanonu mszalnego*, tł. z niem. Arkadiusz Ziernicki, Damian Świdorski OSB, Kraków: „Tyniec” 2005², 96 s., ISBN 83-7354-127-6.

Jedną z czołowych postaci ruchu liturgicznego w I poł. XX w., która odegrała bez wątpienia ogromną rolę w jego rozwoju, był Odo Casel (1886–1948) — benedyktyń

z opactwa Maria Laach. Jego dorobek pisarski pozostaje w Polsce jednak mało znany, ponieważ tylko nieliczne jego dzieła zostały przetłumaczone na język polski. Omawiana publikacja jest początkiem większej serii prezentującej ważne dla odnowy liturgicznej dzieła i jest tłumaczeniem książki Casela poświęconej głównym ideom kanonu mszalnego. Składa się z trzech rozdziałów: w pierwszym autor nawiązuje do Ostatniej Wieczerzy Chrystusa z uczniami, analizując ją w kontekście żydowskiej uczyty paschalnej, w drugim przedstawia Wieczerzę Pańską w czasach pierwszych chrześcijan, zaś w trzecim wskazuje na znaczenie Eucharystii dla życia i istoty Kościoła. Książka zawiera dodatek zatytułowany *Święta Eucharystia źródłem duszpasterstwa*.

CORBON Jean, *Liturgia źródłem wody życia*, tł. z franc. Anna Foltańska, Poznań: „W Drodze” 2005, 258 [2] s., ISBN 83-7033-558-6.

Jean Corbon, urodzony w 1924 r. w Paryżu, bardzo młodo wstąpił do ojców białych. W 1951 r. przyjął święcenia kapłańskie, rok później uzyskał tytuł naukowy w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie. W latach 1953–1954 studiował arabistykę w prowadzonym przez ojców białych instytucie w Tunisie. W 1955 r. kontynuował studia w Dominikańskim Instytucie Studiów Orientalnych w Kairze. W 1959 r. Corbon opuścił ojców białych, uzyskał pozwolenie na zmianę rytu i został księdzem Greckiego Melchickiego Kościoła Katolickiego w Libanie. W łonie tego Kościoła Corbon oddał się z pasją pracy naukowej i dydaktycznej. Wykładał liturgikę i ekumenizm na katolickich uniwersytetach w Bejrucie i Kalik. Zajmował się formacją kleru. Brał udział w pracach oficjalnych międzywyznaniowych komisji ekumenicznych. W pełni twórczych lat zginął za kierownicą swego samochodu w 2001 r.

J. Corbon był jednym z głównych autorów ostatniej, czwartej części *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, poświęconej modlitwie. O. Tomasz Kwiecień, pisząc *Wprowadzenie do pracy Corbona* (s. 5–9), uważa, że także wydany kilka lat temu w naszym kraju podręcznik liturgiki — *Liturgia Kościoła* Michaela Kunzlera, opiera się na myśli Corbona.

Liturgia, w jaką wprowadza o. Corbon, nie jest bynajmniej formą religijnej dyscypliny czy też mniej lub bardziej atrakcyjną katechezą mającą na celu poprawę moralnego życia chrześcijan. Liturgia, według niego, to nie zespół religijnych czynności tradycyjnie wykonywanych, ale rzeczywistość biorąca początek w relacjach między Osobami Bożymi i stąd przelewająca się na całe stworzenie. Liturgia wypływa ze źródła, którym jest Trójca Święta, i do uczestnictwa w Jej wewnętrznym życiu prowadzi. Nasze „liturgie” są jedynie celebrowaniem tej jedynej tytułowej „liturgii źródła” (taki jest oryginalny francuski tytuł książki). Uświadomienie sobie tej perspektywy ma daleko idące konsekwencje, świadczące o wyjątkowości chrześcijańskiego kultu. Corbon wyraża to oryginalnie, twierdząc, że nie Kościół stworzył liturgię, ale liturgia stworzyła Kościół.

Według o. Kwietnia, niezwykle wyrazistym elementem pracy Corbona jest jej styl. Książka nie tyle jest podręcznikiem dostarczającym informacji — choć ich nie brakuje, ile jest raczej pozycją pomagającą zrozumieć rzeczywistość liturgii. Jest głęboko zakorzenioną w Biblii medytacją nad liturgią. Sam autor zaś pisze we *Wstępie*: „Inspiracja tych stron jest także ekumeniczna. Wszystkie tradycje kościelne będą mogły się odnaleźć we wspólnej i niepodzielonej Tradycji. Nawet jeśli częstsze są tu aluzje do tradycji bizantyjskiej, starałem się zachować pierwotną płaszczyznę przeżywania liturgii chrześcijańskiej przez liturgie Wschodu i Zachodu” (s. 13n). Książka znajdzie z pewnością czytelników nie tylko w kregach naukowych i nie tylko w środowisku katolickim.

Ks. Piotr Jaskóła

Eucharystia w życiu Kościoła. Materiały z „Płockich Dni Pastoralnych” 30–31 marca 2005 r., Janusz KOCHAŃSKI, Bogusław D. KWIATKOWSKI, Mirosław MILEWSKI (red.), Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2005, 96 s., ISBN 83-89625-37-7.

Treść: *Wstęp*, s. 3–4; *Referaty i kazania*: LEWICKI Tomasz, *Biblijne opisy ustanowienia Eucharystii*, s. 5–17; DECYK Jan, *Eucharystia Paschą Chrystusa i Kościoła*, s. 19–32; BRZEZIŃSKI Daniel, *Sztuka sprawowania i przewodniczenia Eucharystii*, s. 33–53; MOSAKOWSKI Roman, *Eucharystia — nasze Emaus*, s. 55–57; STACHERSKI Remigiusz, *Zmartwychwstanie źródłem dialogu i pocieszenia*, s. 59–63; *Materiały uzupełniające*: KWIATKOWSKI Bogusław Daniel, *Eucharystia źródłem jedności Kościoła. Od eklezjologii eucharystycznej do eucharystiocentryzmu eklezjologicznego*, s. 65–74; PIENKOWSKA Maria, *Kilka myśli o adoracji Najświętszego Sakramentu*, s. 75–82; SEWERYNIAK Henryk, *Rozpoznawać Chrystusa w znakach*, s. 83–88; MILEWSKI Mirosław, recenzja książki Wioletty Szymczak, *Edukacja a problemy ubóstwa w nauczaniu Jana Pawła II* (Kraków 2003, ss. 292), s. 89–93; *Noty o autorach*, s. 94–95.

LEWANDOWSKI Jerzy, *Eucharystia. Dar i ofiara*, Ząbki: „Apostolicum” 2005, 174 [1] s., ISBN 83-7031-449-X.

Jest to uzupełnione wydanie książki opublikowanej w 1997 r. z okazji Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego we Wrocławiu. W popularny sposób ma ona przybliżyć czytelnikowi istotę sakramentu życia chrześcijańskiego — Eucharystii. W kolejnych rozdziałach ukazano Eucharystię jako misterium Trójcy Świętej, poświęcając szczególną uwagę działaniu Ducha Świętego, wskazano na podwójny charakter Eucharystii: ofiary i uczyty. Autor przedstawił także kult Eucharystii, ukazując zarówno jego historyczne podstawy, jak i konkretne jego formy, poświęcając więcej uwagi kongresom eucharystycznym. W ostatniej części ukazane zostały naj-

istotniejsze aspekty Eucharystii jako życia Kościoła, m.in eschatologiczny, eklezjo-twórczy, apostołski, chrystocentryczny, liturgiczny, mariologiczny i ekumeniczny.

Liturgia i ewangelizacja. Materiały z pierwszego sympozjum liturgicznego diecezji siedleckiej, Siedlce 16 października 2004 r., Wiesław KAZIMIERUK, Irena CHŁOP-KOWSKA (red.), Warszawa–Siedlce: Wydaw. Sióstr Loretanek 2005, 151 [1] s., ISBN 83-7257-181-3.

Treść: *Od Redakcji*, s. 5–6; KIERNIKOWSKI Zbigniew bp, *Nowa ewangelizacja potrzebuje liturgii*, s. 7–20; KRAKOWIAK Czesław, *Postugi i funkcje świeckich w liturgii w świetle nowego „Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego” i instrukcji „Redemptionis Sacramentum”*, s. 21–48; MIAZEK Jan, *Liturgia słowa w celebracji Eucharystii jako forma ewangelizacji*, s. 49–68; MATWIEJUK Kazimierz, *Słowo Boże w sakramentaliach*, s. 69–81; HOŁOWNIA Szymon, *Jak głosić nadzieję w homilii*, s. 82–94; KAZIMIERUK Wiesław, *Istotne aspekty przygotowania i celebracji Eucharystii ważne dla doświadczenia ewangelizacyjnego*, s. 95–108; SZULIK Michał, *Muzyka sakralna jako narzędzie ewangelizacji*, s. 109–117; CHŁOPKOWSKA Irena, *Ewangelizacyjny wymiar liturgii godzin sprawowanej we wspólnocie*, s. 118–136; KIERNIKOWSKI Zbigniew bp, *Podsumowanie sympozjum*, s. 137–141; KIERNIKOWSKI Zbigniew bp, *„Nie do wyśledzenia Jego drogi” (homilia w nieszpórach)*, s. 142–145.

MIECZKOWSKI Janusz, *Krakowski Instytut Liturgiczny*, Kraków: Wydaw. Naukowe PAT, 2005, 425 [1] s., ISBN 83-7438-021-7.

Instytuty liturgiczne, które powstawały w czasie ruchu liturgicznego i po soborze watykańskim II, dzięki swojej działalności badawczej, dydaktycznej, wychowawczej i duszpasterskiej odegrały i nadal odgrywają znaczącą rolę w odnowie liturgii. Jeden z takich instytutów powstał w Krakowie w 1968 r. z inicjatywy ówczesnego metropolity krakowskiego kard. Karola Wojtyły w porozumieniu z Konferencją Episkopatu Polski. Niniejsza publikacja ukazuje najpierw najbardziej znane placówki tego typu w Europie Zachodniej, ich osiągnięcia, by następnie przedstawić genezę krakowskiego instytutu i jego strukturę. Przedstawione zostało także 35 lat (1968–2003) działalności formacyjnej oraz naukowo-badawczej i wydawniczej. W aneksie nakreślono sylwetkę, działalność i rozwój kultu bł. Michała Giedroycia — patrona krakowskiego Instytutu Liturgicznego.

MOKRZYCKI Bronisław SJ, *To czyńcie! Medytacje na Święte Triduum Paschalne. Rok A, B, C (Eucharystyczna Mistagogia w Roku Liturgicznym)*, Kraków: Wydaw. WAM, 2005, 379 [1] s., ISBN 83-7318-560-7.

Kolejny tom medytacji autora na różne okresy roku liturgicznego poświęcony jest temu, co stanowi jego szczyt — Świętemu Triduum Paschalnemu. Z założenia

autora mają być to „rozważania słowa Bożego, którym Kościół obdarowuje nas tak hojnie w tych najświętszych dniach, zakorzenione w uroczystej liturgii poszczególnych części Triduum” (s. 45). Autor przedstawia najpierw historię i teologię poszczególnych dni, by następnie wskazać na głębię odczytywanych podczas nich tekstów biblijnych.

NOWAK Jacek SAC, *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego*, Poznań: „Pallottinum” 2004, 131 [1] s., ISBN 83-7014-494-2.

Od czasów Kościoła pierwotnego liturgia zawsze kierowała się pewnymi zasadami prawnymi. Odnowa liturgii po soborze watykańskim II sprawiła, że główną zasadą stało się czynne uczestnictwo wiernych, zaś prawo liturgiczne, dotąd dość rygorystycznie zarezerwowane legislacji rzymskiej, zostało powierzone w wielu kwestiach kompetencjom konferencji episkopatów lub biskupów diecezjalnych. Autor przedstawia najpierw naturę samego prawa liturgicznego, jak i jego historyczny rozwój, szczególną uwagę poświęcając wkładowi Soboru Watykańskiego II. Krótkiej analizie poddane zostały posoborowe dokumenty legislacyjne. Następnie przedstawione zostało prawodawstwo liturgiczne Kodeksu Prawa Kanonicznego zarówno dla Kościoła Zachodniego, jak i dla Kościołów Wschodnich. Osobne rozdziały poświęcono takim zagadnieniom, jak: kompetencje w dziedzinie stanowienia prawa, jego interpretacja, prawo zwyczajowe oraz kwestia inkulturacji.

MUZYKA KOŚCIELNA

BERNAGIEWICZ Robert, *„Communiones” Graduału rzymskiego in statu nascendi i w obliczu rodzącej się diastematii*, Lublin: Wydaw. KUL, 2004, 437 s., ISBN 83-7363-222-0.

W ostatnich latach ukazało się na polskim rynku wydawniczym kilka wartościowych publikacji dotyczących średniowiecznej monodii liturgicznej, które uwzględniają najnowsze metody badawcze wypracowane na gruncie współczesnej choralistyki. Należy do nich również rozprawa habilitacyjna ks. Roberta Bernagiewicza z Instytutu Muzykologii KUL. Jak czytamy na obwolucie książki: „Przedmiotem prezentowanej publikacji są *communiones*, czyli śpiewy na komunię, należące do najstarszego, klasycznego repertuaru Mszy świętej. Autor ukazuje heterogeniczność muzycznego tworzywa omawianych kompozycji oraz ich ewolucję, ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływania na nie pierwotnej klasyfikacji modalnej (IX–X w.) i najstarszych notacji interwałowych (XI–XII w.). Owocem poszukiwań autora jest odtworzenie wczesnej historii *communiones* oraz przywrócenie wielu z nich do pierwotnej postaci, z okresu poprzedzającego najstarsze zapisy neumatyczne”.

Przedstawiona w pracy problematyka ujęta została w rozbudowanym *Wstępie* (s. 15–46) i siedmiu rozdziałach: I — *Communiones w roku liturgicznym*, s. 47–99;

II — *Recepcja bizantyjskiej klasyfikacji „oktoechos” na Zachodzie w okresie od połowy IX do początku XI wieku*, s. 101–125; III — *Communiones dodane po roku 754*, s. 127–205; IV — *Późne communiones rzymskie*, s. 207–277; V — *Communiones dni feriałnych wielkiego postu*, s. 279–348; VI — *Ewangeliczne communiones–antyfony wielkiego postu oraz „Beatus servus”*, s. 349–392; VII — *Communiones psalmowe Adwentu i Bożego Narodzenia*, s. 393–409. Całość uzupełnia bibliografia (s. 417–433) oraz indeks omawianych w pracy śpiewów (s. 435–437).

GAJDA Robert, *Organy. Ich historia, budowa i pielęgnacja*, [reprint wydania z 1934 r.], oprac. Julian Gembalski, Katowice: Biblioteka Śląska 2004, 124 [5] s., ISBN 83-87849-59-6.

Reprintowe wydanie wartościowego kompendium dla organistów z 1934 r. zostało opracowane przez ks. Roberta Gajdę (1890–1952), kapłana i muzyka diecezji katowickiej. Cenne uzupełnienie stanowią odręczne zapiski i uzupełnienia notowane na marginesie przez znakomitego znawcę przedmiotu — prof. Juliana Gembalskiego z Katowic, który przygotował pozycję do wydania i opatrzył ją zamieszczoną na końcu notą *Od Wydawcy*.

Praca ks. Gajdy składa się z następujących rozdziałów: I — *Historia organów*, s. 5–14; II — *Główne części organów*, s. 15–72; III — *Organy pneumatyczne i elektryczne*, s. 73–82; IV — *Dyspozycja organów*, s. 83–105; V — *Pielęgnacja organów*, s. 106–111; VI — *Odbiór i poświęcenie organów*, s. 112–119. W kończącym pracę *Dodatku* autor podaje: *Literaturę o budowie organów* (s. 120–121), *Spis niektórych zakładów budowy organów w Polsce* (s. 121) oraz *Spis niektórych zakładów budowy organów zagranicą* (s. 121–122).

HANKE Rajmund, *Śląski społeczny ruch muzyczny przelomu XX i XXI wieku* (Biblioteka Katowicka 22), Katowice: Śląska Biblioteka Muzyczna 2004, 361 [3] s., ISBN 83-907243-7-5.

Jest to kolejna pozycja książkowa Rajmunda Hankego, długoletniego prezesa Śląskiego Oddziału Polskiego Związku Chórów i Orkiestr oraz redaktora naczelnego periodyku „Śpiewak Śląski”, dokumentująca bogactwo tradycji — tym razem tej najnowszej — amatorskiego ruchu śpiewaczego na Górnym Śląsku. Jak czytamy we *Wstępie*: „(...) Zadaniem niniejszej pracy jest danie obiektywnego świadectwa losów śląskich chórów i orkiestr właśnie w najnowszym okresie, poprzez kronikarskie zapisanie faktów za lata 1987–2002, dotąd nie opracowane szczegółowo (w dziełach Fojcika i Markiewicza kronikarskie adnotacje doprowadzone zostały jedynie do 1986 r.) i zestawienie ich z najważniejszymi dokonaniem śląskiego społecznego ruchu muzycznego w XX wieku. (...) Dodać trzeba, że Oddział Śląski wybił się na najsilniejszy ośrodek społecznego ruchu muzycznego w Polsce” (s. 17).

Praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, posłowie oraz aneksów. Rozdział pierwszy, zatytułowany: *O potędze tradycji śpiewaczych i muzykowaniu na Śląsku*

(s. 18–44), stanowi rodzaj historycznego wprowadzenia do zasadniczej części dokumentacyjnej. Na uwagę zasługuje tu ostatni paragraf (*Elity ze śpiewakami*, s. 36–44), w którym zamieszczono krótkie biografie przedstawicieli elit społeczno-kulturalnych, zasłużonych dla rozwoju śląskiego śpiewactwa. Rozdział drugi stanowi szczegółową dokumentację działalności Polskiego Związku Chórów i Orkiestr na Śląsku w latach 1987–2002 (s. 45–175), przedstawioną najpierw w kontekście chronologicznym, z podziałem na poszczególne lata, następnie zaś w odniesieniu do poszczególnych okręgów, których jest aż 13, a dodatkowo, w formie bardziej ogólnej, sąsiednich oddziałów PZChiO: zaolziańskiego (zagraniczny), opolskiego, bielskiego i częstochowskiego. W kolejnym rozdziale (III), zatytułowanym: *Liderzy PZChiO w woj. śląskim i na Zaolziu 1987–2002* (s. 176–235), wymienione są władze związkowe poszczególnych oddziałów i okręgów w omawianym okresie, po których zamieszczono bardzo cenne *Biografie działaczy ruchu muzycznego przelomu stuleci* (s. 186–235) — w sumie przedstawiono 74 postaci. Główną częścią rozdziału czwartego (*Konfraternia Najstarszych Chórów i Orkiestr Województwa Śląskiego*, s. 236–283) jest zwięzła prezentacja działalności najstarszych śląskich chórów (17) i orkiestr (10) od momentu ich powstania do czasów współczesnych. Ostatni rozdział omawianej pracy, zatytułowany: *Wezwanie do radości* (s. 284–294), stanowi rodzaj podsumowania, z jednoczesnym sformułowaniem postulatów i zachętą do dalszego kontynuowania i pielęgnowania tradycji śpiewaczych na Śląsku. Cenne uzupełnienie książki R. Hankego stanowią aneksy, w których zamieszczono: *Stan członkowski ZŚKŚ i OŚ PZChiO w latach 1910–2002* (s. 297–298); *Kalendarium wybranych wydarzeń o dużym znaczeniu dla społecznego ruchu muzycznego na Śląsku do 2002 r.* (s. 299–308); *Chóry i orkiestry PZChiO w woj. Śląskim i na Zaolziu A.D. 2002* (s. 309–317). Całość kończy *Indeks miejscowości oraz zespołów społecznego ruchu muzycznego* (s. 323–341) oraz *Indeks nazwisk* (s. 342–361).

Improwizacja w muzyce Baroku (Prace Zbiorowe 19), Michał ZIELIŃSKI (red.), Bydgoszcz: Wydaw. Uczelniane Akademii Muzycznej im. F. Nowowiejskiego 2004, 173 s., ISBN 83-920233-1-5.

Treść: KROLL Mark, *Poradnik wykonawcy muzyki XVII w. — Instrumenty klawiszowe*, s. 9–36; BARTKIEWICZ Urszula, *Ewolucja idiomu improwizacyjnego w muzyce klawiszowej na przykładzie utworów z XVI i XVII w.*, s. 37–65; ERDMAN Maria, *Klawikord w świetle wybranych aspektów praktyki improwizacji w muzyce klawiszowej epoki Baroku*, s. 67–79; MARZEC Radosław, *Wybrane zagadnienia dotyczące zdobnictwa we włoskiej muzyce instrumentalnej od poł. XVI do poł. XVIII w.*, s. 81–100; GIZBERT-STUDNICKA Bogumiła, *Realizacja basso continuo w muzyce włoskiej XVII w. — wybrane zagadnienia*, s. 101–123; SAWICKA Anna, *Wybrane aspekty techniki improwizacji w utworach wiolonczelowych do końca XVIII w.*, s. 125–147; KUSIEWICZ Piotr, *Istota właściwego pojmowania znaczenia arii da capo w muzycznym wykształceniu śpiewaka*, s. 149–156; AGNEL Romana, *Istota i znaczenie gestu w operze i balecie XVII i XVIII w.*, s. 157–170.

JARZĘBSKA Alicja, *Spór o piękno muzyki. Wprowadzenie do kultury muzycznej XX wieku* (Monografie Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej), Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego 2004, 331 [1] s., ISBN 83-229-2456-9.

Opublikowana w serii Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej praca A. Jarzębskiej z Instytutu Muzykologii UJ poświęcona jest XX-wiecznej kulturze muzycznej zaprezentowanej w kontekście sporu „wokół piękna” w sztuce minionego stulecia. Jak czytamy we *Wstępie*: „Koncepcja metodologiczna niniejszej książki (...) uwzględnia kontekst ideowy i społeczny tworzonej w XX wieku muzyki. Zaproponowana konstrukcja historiograficzna opiera się na założeniu, iż ową różnorodność zjawisk artystycznych i postaw estetycznych manifestowanych przez różnych twórców można interpretować w relacji do — łączonej z «duchem apollinijskim» — idei piękna, od wieków towarzyszącej rozważaniom na temat artystycznych działań człowieka, ale w XX wieku «skazanej na wygnanie» i zdominowanej przez «ducha dionizyjского»” (s. 8–9). Prezentowana praca składa się z następujących rozdziałów: I — *W cieniu Wagnera i Nietzschego* (s. 13–47); II — *Idee estetyczne inspirowane panteizmem, nihilizmem, ideą postępu oraz ich rezonans w twórczości kompozytorskiej* (s. 48–92); III — *Fascynacja pozaeuropejskimi kulturami „wyrafinowanymi” i „barbarzyńskimi* (s. 93–103); IV — *Kontrowersje wokół idei muzyki „narodowej” i „ponadnarodowej”* (s. 104–139); V — *Spór o estetykę muzyki „współczesnej”* (s. 140–185); VI — *Spór o społeczną funkcję muzyki „współczesnej”* (s. 186–210); VII — *Pod presją ideologii awangardy* (s. 211–251); VIII — *Socrealistyczne „zniewolenie” i awangardowe „wyzwolenie”* (s. 252–272); IX — *Poszukiwanie nowych idei twórczych po upadku ideologii postępu i komunizmu* (s. 273–296). Całość kończy spis bibliografii, streszczenie w j. ang. oraz indeks nazwisk.

Musicam Sacram Promovere (Studia 1), Robert TYRAŁA (red.), Kraków: Wydaw. Naukowe PAT 2004, 136 s., ISBN 83-7438-008-X.

Treść: *Referaty*: TYRAŁA Robert, *Dokumenty Kościoła w Polsce o muzyce liturgicznej*, s. 7–20; CZERWIK Stanisław, *Służebna funkcja muzyki w księgach liturgicznych w języku polskim po Soborze Watykańskim II*, s. 21–45; POŚPIECH Remigiusz, *Edukacja i formacja liturgiczno-muzyczna*, s. 47–64; ZAJĄC Andrzej, *Inkulturowanie w obszarze muzyki liturgicznej wobec wyzwań współczesnej pop-kultury*, s. 65–78; *Dyskusje panelowe*: REGINEK Antoni, *Monodia liturgiczna*, s. 81–83; FILABER Andrzej, *Wielogłosowa muzyka wokalna i wokлно-instrumentalna*, s. 84; POŹNIAK Grzegorz, *Muzyka instrumentalna, organy*, s. 85–86; PAWLAK Ireneusz, *Śpiewniki kościelne*, s. 87–88; SZCZEPANIEC Stanisław, *Księgi liturgiczne*, s. 89–92; SZYMONIK Kazimierz, *Nauczanie muzyki*, s. 93–94; BORNUS-SZCZYCIŃSKI Marcin, *Kantor i organista*, s. 95–98; DUNIKOWSKA Bogumiła, *Kantor i organista*, s. 99–100; KARWOWSKI Piotr, *Chór, schola, zespoły instrumentalne*, s. 101–102; CICHY Stefan, *Imprimatur i prawa autorskie*, s. 103–107; PAĆKOWSKI Piotr, *Telewizyjne i radiowe transmisje liturgii*, s. 108–111; *Koncerty*: ZAJĄC Andrzej, *Koncert w przestrzeni sakralnej kościelnej*, s. 112–113.

ciota — refleksje na kanwie „Instrukcji o koncertach” Kongregacji Kultu Bożego, s. 115–121; PIEKARZ Grzegorz, *Koncert muzyki organowej*, s. 123–125; *Noty o autorach*, s. 127–133.

Muzyka sakralna, cz. II: Wybór wykładów z seminariów organizowanych w ramach Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Sakralnej „Gaude Mater”, Jolanta MASŁOWSKA (red.), Warszawa: Narodowe Centrum Kultury 2004, 92 s., ISBN 83-918052-4-7.

Treść: OGRODZIŃSKA Alicja, *Solesmeńska odnowa chorału gregoriańskiego w XIX i na początku XX wieku*, s. 5–20; TYRAŁA Robert, *Chorał gregoriański wciąż pierwszym śpiewem Kościoła*, s. 21–36; PAWLAK Ireneusz, *Odnowa muzyki liturgicznej w Polsce po Soborze Watykańskim II (uwagi dla kompozytorów)*, s. 37–53; PAĆKOWSKI Piotr, *Chór w liturgii Mszy św. po Soborze Watykańskim II*, s. 55–63; OBNISKA Ewa, *Słowo a muzyka w okresie renesansu*, s. 65–72; PRZYBYLSKI Tadeusz, *Muzyka religijna Karola Kurpińskiego*, s. 73–77; ŁUKASZEWSKI Paweł, *Współczesna polska muzyka chóralna — lata dziewięćdziesiąte*, s. 79–92.

Polska pieśń wielogłosowa XVI i początku XVII wieku (Monumenta Musicae in Polonia, seria B: Collectanea Musicae Artis), t. I: *Nuty i komentarze*, t. II: *Teksty pieśni*, zebrał i przygotował do druku Piotr Poźniak, transkrypcja i oprac. tekstów staropolskich Waław Walecki, Kraków: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Instytut Muzykologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Musica Iagellonica 2004, 370 [1] s., ISBN 83-7099-111-4.

Wzorcowo wydany kolejny tom serii wydań źródłowych muzyki polskiej *Monumenta Musicae in Polonia* zawiera polskie pieśni wielogłosowe z XVI i początku XVII w. Autorzy opracowania: muzykolog Piotr Poźniak i historyk literatury Waław Walecki zebrali w sumie ponad sto pieśni (niektóre melodie posiadają kilka tekstów), które uporządkowane zostały w następujące działy: 1. *Pieśni reformacyjne* (z drukarń H. Wietora – Ł. Andrysowica i Sibeneichera [Kraków] — 62 pieśni, z drukarń M. Wierzbęty [Kraków] i S. Murrneliusa [?] [Brześć] – 3 pieśni, z drukarń K. Scharffenberga i G. Baumanna [Wrocław] — 14 pieśni); 2. *Pieśni katolickie* — 43 pieśni; 3. *Pieśni świeckie* — 16 pieśni.

Jak czytamy we *Wstępie* (zredagowanym w wersji dwujęzycznej, angielsko-polskiej, podobnie jak *Noty o autorach tekstu*, *Noty o kompozytorach*, *Wykaz skrótów* i *Komentarz rewizyjny*): „Prezentowany tom obejmuje wszystkie zachowane pieśni wielogłosowe z okresu nazywanego w historii polskiej muzyki renesansem, z wyłączeniem tych, których większa liczba mieści się w drukach zwartych, takich jak *Melodiae na Psalterz polski* M. Gomółki czy wydanie z 1601 r. *Kancjonatu* P. Artomiusza. (...) Punktem wyjścia do gromadzenia materiału był szczegółowy *Wykaz druków luźnych* (z XVI w.) opublikowany przez Annę Szweykowską. Dla naszych celów poszerzono go o broszury z pierwszych lat XVII w. oraz o utwory zachowane w większych jednostkach drukarskich i w rękopisach” (s. 9). W zakresie edycji muzycznej

„w komentarzach do poszczególnych pieśni, prócz opisu źródeł i wykazu szczegółowych korektur oraz odmian występujących w źródłach pomocniczych, zamieszczono niekiedy obserwacje na temat publikowanych utworów, a także informacje o pochodzeniu melodii użytych jako *cantus firmus* oraz o występowaniu tych melodii i tekstów w polskich kancjonałach reformacyjnych. W badaniach tych pominięto wydania nie zawierające przy żadnym tekście nut, zaś z pozostałych uwzględniono te, których egzemplarze się zachowały” (s. 22). Z kolei w odniesieniu do tekstów pieśni „podstawą edytorską wydania dla wszystkich opracowanych tekstów były ich najstarsze zachowane wersje, a więc: druki (prawie zawsze unikatowe), lub niekiedy rękopisy, z XVI i początku XVII wieku, a w razie ich zaginięcia — XIX-wieczne przerisy i odpisy” (s. 24).